

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Pojetí logu ve stoické filosofii
Michal Jirkovský

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Pojetí logu ve stoické filosofii

Michal Jirkovský

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrlé, PhD.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant:

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1. Úvod	1
2. Stoikové	3
2.1. Období hellénismu	4
2.2. Stoická škola.....	4
2.2.1. Starší stoa.....	5
2.2.2. Střední stoa	5
2.2.3. Mladší stoa	6
3. Pojetí logu.....	8
3.1 Logika.....	9
3.1.1. Poznání.....	9
3.1.2. Představy a vnímání.....	10
3.1.3. Pravda	10
3.1.4. Logika a logos	11
3.2. Fyzika	12
3.2.1. Bůh a pneuma	12
3.2.2. Živly.....	14
3.2.3. Napětí	14
3.2.4. Svět	15
3.2.5. Duše	16
3.2.6. Determinismus a osud	18
3.2.7. Fyzika a logos.....	20
3.3. Etika	21
3.3.1. Dobro a ctnost.....	22
3.3.2. Rozum a moudrost	24
3.3.3. Hodnoty	26
3.3.4. Pudy a vášně.....	27
3.3.5. Etika a logos	28
4. Závěr.....	30
5. Summary	31
6. Seznam citovaných spisů a zkratk antických autorů	32
7. Seznam použité literatury	34

1. Úvod

Tato bakalářská práce má za cíl podat vysvětlení vztahu stoických myslitelů k pojmu *logos*. *Logos* jako takový je zmiňován mnoha autory filosofie starověké, ovšem jeho pojem se dostává i do filosofie soudobé. Žádná jiná škola či směr ale s tímto pojmem není tak spjata, jako právě stoikové. Jejich myšlení a úvahy z disciplín logiky, filosofie přírody a především etiky je protknuto jakýmsi vše řídícím řádem, bohem, přírodou.

Cílem této práce by mělo být vystihnout právě vztahu mezi jejich filosofií a tímto řádem na základě čerpání z především hlavních myslitelů této školy – Marka Aurelia a Epiktéta, ale například i Senecy. Důležitou součástí je také výklad a citování náležitě vybraných zlomků.

Tři hlavní stoické filosofické disciplíny jsou zpracovány s užitím zmíněných zachovalých textů, a to z jejich překladů. V bakalářské práci je jako primární literatura v největší míře citován a vysvětlován překlad slovenského filologa a filosofa, prof. PhDr. Miloslava Okála, DrSc. Jeho překlad díla *Stoicorum vetera fragmenta*, slovensky *Zlomky starých stoikov*, je jedna z nejdůležitějších knih pro pochopení a interpretaci stoické filosofie vůbec. Jeho překlad je velice zdařilou prací, díky které můžeme lépe uchopit téměř nezachovalé původní texty stoických filosofů. Podkladem posloužily hlavně zlomky od Chrysippa, Cicera a Diogéna Laertia. Jako další primární zdroje jsou užity texty a díla *Rukojet' a Rozpravy* od Epiktéta a *Hovory k sobě* římského císaře Marca Aurelia, jejichž výklad a četba je pro pochopení stoických myšlenek nezbytná.

Jako sekundární literatura, která má za úkol pomoci při výkladu zlomků, jsou nejvíce použity knihy *Hellénistická filosofie* britského profesora literatury Anthonyho Artura Longa, který sám se zlomky pracuje a pomáhá je vysvětlovat a dávat do souvislostí. Další užitá díla jsou *Stoická filosofie* Johna Michaela Rista, *Antická filosofie* Frieda Rickeny a *Dějiny antické filosofie* Dušana Machovce.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř hlavních částí. První z nich je nutné dějinné shrnutí doby hellénismu, která je velice specifická, protože se jedná o přenesení hlavní kulturní i filosofické pudy Řecka do Říma. Nebude chybět několik stěžejních informací o nejvýznamnějších představitelích. Už podle jejich životů totiž můžeme usuzovat, co právě toho kterého myslitele ovlivnilo. Další tři části popisují hlavní stoické filosofické disciplíny,

tedy logiku, filosofii přírody a etiku. Všechny tři mají především ukázat propojenost jejich myšlenek a *logu*, a v další řadě také popsat myšlenky k jednotlivým problémům stoické filosofie. V těchto částech je využito již zmíněných *Zlomků starých stoiků*, jejichž odkazy budou zapsány jako zkratky. Celá práce je koncipována tak, aby byl co nejjasněji znatelný vztah stoiků k *logu*, přičemž konec poslední kapitoly slouží jako souhrn tohoto vztahu.

2. Stoikové

Bezesporně nejnvlivnější skupinou v hellénistické filosofii a velmi významným prvkem v antické tradici jako takové byli stoikové. Z jejich vlivu čerpali například Spinoza, Butler i Kant, stejně jako další evropští myslitelé jejich časů i časů následujících.¹ „*Uchvátilo mne obdivuhodné složení tohoto systému a neuvěřitelný řád věcí v něm, nad kterým... nelze než žasnout. Je tu něco, co by nebylo s něčím jiným tak spjato takovým způsobem, že bys pohnul jediným písmenem, vše by se zhroutilo?*“² takto píše Cato v Ciceronově spise o stoickém systému myšlení, zmiňujíc se tak i o pojetí stoického logu.

Stoicismus nastoupil po školách kynické a kyrénské na jejich místo jakožto jejich protějšek. Setkáváme se u stoiků s tím, že často, prakticky vždy, aplikovali jednostranný omezený princip. Podle nich není obsahem a formou pravého bytí vědomí bezprostřední přirozenost, čímž myslí jednoduchost jednotlivce, který existuje jen pro sebe a uchovává si jednoduchý život v mnohotvárném pohybu žádostivosti a požitku a ve světě, kde s mnohé věci považují za podstatné a podle toho se i jedná. Tuto jednoduchost stoikové pozvedli do oblasti myšlenky, jež je s to pojmout rozumový řád přírody.³

Na světové dějiny filosofie má stoické učení o nezníčitelné důstojnosti osobnosti a nepodmíněném mravním plnění povinnosti velký vliv. Díky rozpínavosti říše Římské mohla stoická filosofie přežít staletí a obstát tak i v pozdější evropské filosofii.⁴

Stoicismus připravil i půdu křesťanství. Stoikové však nebyli těmi, kteří by se ihned po křesťanském rozmachu spolu s Římem přidali na jeho stranu, ba právě naopak. Marcus Aurelius postupoval proti křesťanům obzvláště přísně, jelikož on, stejně jako většina školy, byl zastáncem tradičního náboženství. Duchovně dějinná souvislost s křesťanstvím tím však není nijak narušena.⁵

¹ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 140.

² A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 140.

³ G. W. F. Hegel, *Dějiny filosofie II*, s. 279.

⁴ H. J. Störig, *Malé dějiny filosofie*, s. 146.

⁵ H. J. Störig, *Malé dějiny filosofie*, s. 146.

2.1. Období hellénismu

Hellénistická etapa v dějinách filosofie je přibližně určena smrtí Alexandra Velikého, tj. rok 323 př. n. l. a končí podle běžné konvence vítězstvím Octaviana nad Markem Antoniem v bitvě u Aktia roku 31. př. n. l. Do tohoto, pro dějiny řekněme krátkého období, se vešly tři filosofické směry, které i přes „krátkost“ působení ovlivnily mnohé další generace myslitelů. Jsou to směry stoicismus, skepticismus a epikureismus, jejichž vliv trval i v době římského císařství a v pozdějších časech.⁶

Hellénismus kulturně prostředkuje mezi klasickým Řeckem, z něhož si podržuje, obzvláště ve filosofii, ne jeden společný rys, a Římem, a čerpá z nové společenské a politické situace. Především kolonizace a objevy nových území zajišťovaly nárůst životního standartu střední a vyšší třídy a nástupem idey „žít a užít si“. Na druhou stranu to také vedlo k přesycenosti a touhy po tom opustit tento užívačný styl života, což je patrné například u stoiků.⁷

V tomto období byla společnost z hlediska intelektuálního a teologického na vysoké úrovni. Tato úroveň se v celé lidské historii nevyskytovala příliš často, zejména při porovnání antiky a středověku. Tato skutečnost měla sice jen malý význam pro chudé či pro otroky, avšak filosofové v této době byli málokdy vystavováni nátlaku a perzekuci ze strany státních orgánů. V případě, že nenarušovali chod politického života a veřejných náboženských obřadů, směli mluvit, myslet, bádát a vést život takovým způsobem, jakým si sami oni vybrali. Především tato svoboda dala možnost zmíněným myšlenkovým proudům.⁸

2.2. Stoická škola

Tato filosofická škola, jak již bylo zmíněno, se vyvíjí v období hellénismu. Nejčastěji se dělí na tři období, a to chronologicky na stou starší, střední a mladší. Pramenů a originálních děl z této doby je pramálo, období starší stoy zaznamenávají prakticky jen dílo *Zlomky starých stoikov*, neboli v latinském originále *Stoicorum veterum fragmenta*. Pro výklad myšlenek se tak používají především právě ony a dále pak literární prameny mladší stoy.

⁶ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 140.

⁷ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s.109.

⁸ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 11-12.

2.2.1. Starší stoa

Zakladatelem této školy je Zénón z Kitia na Kypru (asi 333 - 262 př. n. l.), jenž kolem roku 311 př. n. l. přišel do Athén, kde se připojil ke kynikovi Kraténovi. K Zénónovi se váže příběh, podle kterého ho k filosofii přivedla ztráta všeho majetku díky bouři na moři. Neméně ho také ovlivňovaly návštěvy přednášek myslitelů Xenokrata a Stilpóna. Kolem roku 300 př. n. l. začal vyučovat naproti Akropoli ve sloupové síni⁹ (*stoa* – odtud přichází i název této školy).

Antika však první hlavní zásluhu přičítala Zénónově nástupci, Chrysippovi ze Soloi (asi 281 – 208 př. n. l.), který vytvořil a zformuloval systém a hlavní teze tohoto převážně etického učení.¹⁰ Chrysippos vytvořil kánon školy stoiků, který rozděluje filosofické nauky na logiku, fyziku a etiku. Tento kánon přetrval takřka čtyři století.¹¹

Dalším zástupcem starší stoy byl filosof Kleanthés, kterého Zenón ustanovil svým zástupcem. Z jeho skromného díla se zachoval *Hymnos na Dia*, ve kterém popisuje kosmickou zbožnost.¹²

2.2.2. Střední stoa

Etapa střední stoy nastoupila kolem roku 150 a trvala asi do konce 1. století př. n. l. Tuto periodu zahájil Panaitios z Rhodu (asi 185 – 110 př. n. l.), který přibližně od roku 164 př. n. l. šířil stoicismus v Římě mezi aristokracií sdruženou kolem Scipia Africana Mladšího. Chrysippovo příliš dogmatické a jednostranné pojetí opravil a zmírnil, zavedl některé eklektické doplňky v duchu platónismu a peripatetismu, a stal se tak tvůrcem římské verze stoicismu, odpovídající věcnějšímu, pragmatičtějšímu chápání věcí, které je právě Římanům tak blízké.¹³ Nejvýznamnějším představitelem tohoto období stoy byl Panaitiův žák Poseidónios z Apameie (asi 135 – 51 př. n. l.), který je pro svůj universální vědecký zájem považován za největšího polyhistora starověku po Démokritovi a Aristotelovi.¹⁴

⁹ F. Ricken, *Antická filosofie*, s. 129.

¹⁰ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 169.

¹¹ Z. Kratochvíl, *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 173.

¹² Z. Kratochvíl, *Filosofie mezi mýtem a vědou*, s. 172.

¹³ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 109.

¹⁴ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s. 109.

2.2.3. Mladší stoa

Poslední, mladší stoa (asi 1. stol. př. n. l. – 200 n. l.) působí už celá na půdě římského císařství. Tato etapa je již naprosto eklektická a chudá na původní myšlenky. Přesto je pro nás nejdůležitější, a to ze dvou důvodů: díla filosofů tohoto období se nám vesměs zachovala, zatímco předchozí stoiky známe jen ze zlomků a z pozdějších referencí. A dále pak: byl to právě římský stoicismus, který měl v dalších dějinách evropského myšlení největší význam, a to především svým vlivem na formující se křesťanství a později i myšlení renesanční a novověké vůbec.¹⁵

Jedním z nejvýznamnějších zástupců jak mladší stoy, tak školy stoiků vůbec, byl Lucius Annaeus Seneca (asi 4 př. n. l. – 65 n. l.). Byl vychovatelem císaře Nerona a později vysokým hodnostářem na jeho dvoře. Při podezření z účasti na spiknutí spáchal na Neronův pokyn sebevraždu. Seneca byl vynikajícím stylistou, autor jediných dochovaných římských tragédií i mnoha rozprav obsahujících zejména mravní sentence. Právě to odpovídá velice etickému zaměření této etapy stoy, které je patrné především jeho dílech *Útěchy* a *O dobrodiních*.¹⁶

Dalším představitelem mladšího období je propuštěný otrok Epiktétos z Hierápole ve Frygii (asi 55 – 135 n. l.) Stejně jako Seneca obracel pozornost především na morálku a etiku, která byla inspirována Sókratem, zejména jeho kynickou interpretací, a která svým radikalismem obnovovala původní chrysippovský stoicismus. Epiktétos žil, na rozdíl od jeho ideových kolegů, diogenovským životem v chatrči, jež neměla dveří, nebylo v ní totiž co ukrást. Právě u něj velice silně pociťujeme atributy stoického ctnostného života – rozumnost, uměřenost a spravedlivost. Jeho životní zásadou bylo: „*Trp a odříkej se!*“ (řecky *Anechů kai katechů*). Po vzoru Sókrata a kynika Diogéna také své myšlenky nesepisoval. Jejich zápisy pořídil posluchač Arrianos z Nikomédie, jehož texty zachycují velmi sugestivní mravní ponaučení. Tyto texty se nazývají *Rukojeť a Rozpravy*.¹⁷

Mladší stou jakožto prakticky i stoicismus jako takový uzavírá Marcus Aurelius Antoninus (121 – 180 n. l.), přezdívaný „filosof na trůně“. Ze záznamů, které si sám pro sebe psal v řeckém jazyce, vyzařuje zvláštní melancholie, zdající se být vzdáleným ohlasem a jakýmsi filosofickým přepisem pocitů vyvolaných celkovou neutěšeností římských poměrů.¹⁸

¹⁵ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s.109.

¹⁶ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s.109.

¹⁷ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s.109.

¹⁸ I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, s.110.

Nejslavnější a nejvlivnější je jeho dílo pořízené během vojenských tažení s názvem *Hovory k sobě*. Toto dílo nese myšlenky zejména na vlnách morálního uvažování a etiky.

Díky tomu, že se prakticky žádné staré texty nedochovaly je nutno rekonstruovat jejich učení především z polemik. Filosofii pojímali jako moudrost, vědu o věcech božských i lidských. Stoikové dělili vědu na logiku, fyziku a etiku. Většinou byla jejich etika závislá na fyzice, protože se domnívali, že stanovení pravidel chování je řádem, jedním a druhým, etikou a fyzikou.

3. Pojetí logu

Pojem *logos* má velice nejednoznačný a široký výklad. Původní řecké slovo *logos* (λόγος – „slovo“, myšlenka, rozum, zákon) vyjadřovalo všeobecný zákon, základ světa. Stoikové byli přesvědčeni o tom, že se dá vesmír vysvětlit racionálně a že on sám je racionální strukturou uspořádan. Slovem *logos* nazývali například schopnost, která člověku umožňuje myslet, vytyčovat si záměry a mluvit. Tato schopnost je podle nich zcela vtělena do vesmírného celku. Každá lidská bytost má v jádru své vlastní přirozenosti podíl na vlastnosti, která náleží kosmické přírodě. Díky tomu, že kosmická příroda v sobě pojímá vše, co existuje, je člověk částí světa v přesném a nedílném smyslu. Z toho vyplývá, že jak vesmírné děje a lidské činy jsou v poměrně úzkém kontextovém spojení. Kosmické události i lidské činy jsou totiž stejnou měrou důsledky jedné věci – *logu*.¹⁹

Stoikové po Xenokratově vzoru rozdělili filosofii do tří oddílů. Její hlavní části pojali jako logiku, fyziku a etiku. Tyto tři výrazy jsou české, ačkoli mají původ v řečtině. Při výkladu stoického logu je třeba rozebrat právě tyto části filosofie.²⁰

Princip jednoty tkví v pojmu *logos*, jenž zaujímá ústřední postavení v každé z uvedených tří filosofických oddílů.²¹

¹⁹ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 140.

²⁰ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 152.

²¹ F. Ricken, *Antická filosofie*, s. 130.

3.1 Logika

Logikou stoikové mínili *cosi*, co zahrnuje teorii poznání stejně jako sémantiku, gramatiku, stylistiku a také formální logiku. V jejich filosofii jsou tyto složky spojeny, protože jejich společný předmět tvoří řád, *logos*.²² A protože *logos* znamená i rozum, i řeč, dá se tato řeč zkoumat i z hlediska sémantiky i fonetiky. Stoik se pod označením logika dále zaobírá pravidly jak myšlení a platnou argumentací, tak i slovními druhy, jimiž se myšlenky a argumenty vyjadřují. Něco vědět tedy ve stoicismu znamená být schopný pronést výrok, který je prokazatelně pravdivý.²³

3.1.1. Poznání

Proces poznání začíná u představ a vnímání „*Stoici kladú na prvé miesto učenie o predstave a vnímaní, pretože kritériom, pomocou ktorého sa poznáva pravdivosť vecí, je všeobecne predstava (fantasia) a pretože učenie o súhlase (synkatathesis), chápání (katalépsis) a myslení (noésis), ktoré prechádza ostatným výkladom, nie je možné bez predstavy. Lebo na prvom mieste je predstava, potom nasleduje rozum, ktorý prostredníctvom vyjadrtovacej schopnosti má za úlohu vyjadrtiť slovami to, čo prijíma od predstavy.*“²⁴

Tento proces si stoikové představují jako otisky v duši: „*Predstava je odtlačok v duši; toto pomenovanie bolo dané vhodne podľa odtlačkov, ktoré vytvára pečatný prsten na vosku...*“.²⁵ Duše nového člověka je podle nich nepopsaná deska – *tabula rasa*, do které se těmito otisky zapisuje vše, co člověka obklopuje a působí na něj. Představy se rozdělují na *kataleptické*, které jsou pokládány za kritérium věci takové, která se tvoří z objektu, který reálně existuje. Tato představa se do nás po vzoru předlohy vtiskne a zanechá v nás otisk. Druhou představou je představa *akataleptická*, která se netvoří z objektu, který reálně existuje, nebo se z něj sice tvoří, ale už mu neodpovídá. Proto tato představa není ani jasná, ani výrazná.²⁶ Rozlišuje se zde také mezi představou a vidinou. Vidina je totiž pouhé zdání mysli a vzniká například ve spánku. Naproti tomu představa je otisk v duši, tudíž je to změna.

²² A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 152.

²³ A. A. Long, *Hellénistická filosofie* s. 153.

²⁴ DL, VII 49 = SVF II, 52.

²⁵ DL, VII 46 = SVF II, 53.

²⁶ DL, VII 46 = SVF II 53.

Tento otisk nepředstavuje otisk pečeti, protože není myslitelné, aby vznikalo více otisků toho jednoho předmětu na tom jednom samém místě.²⁷

3.1.2. Představy a vnímání

Stoikové dále dělí představy na smyslové a nesmyslové. Smyslové jsou takové, které se vnímají jedním nebo více smysly a nesmyslové jsou ty, které vznikají myšlením, například představou netělesné věci. Stoikové neomezují výraz představa na vědomí o smyslových věcech. K tomu, aby si lidská mysl mohla být čehokoli vědoma, musí jí být něco dáno. Člověk má vrozenou schopnost tvořit si obecné pojmy, ale zároveň je mu třeba zkušenosti, zkušenosti o vnějším světě a vědomí vlastního já.²⁸

Ono zmíněné vnímání analyzovali stoikové jako mentální úkon, v němž „udělujeme souhlas“ nějaké představě. Vnější objekty vyvolávají v materiálu (vzduch, voda), který je obklopuje, vzruchy a za příhodných podmínek jsou tyto pohyby v prostředkujícím materiálu transportovány k našim smyslovým orgánům. Výsledkem tohoto procesu je představa, kterou Chrysippos popsal jako „modifikaci“ řídicí části duše.²⁹

3.1.3. Pravda

Ve stoické filosofii se také myslitelé pokoušejí nalézt kritérium pravdivosti. Stoikové říkají, že kritériem pravdy je *kataleptická* představa. Doslova představu definují stoikové takto: „*Představa je zmena duše. A nie je absurdné, že teleso v jednom a tom istom čase zakúša celé množstvo zmien, veď súčasne máme mnoho predstáv. Keď viacerí ľudia naraz hovoria, dostáva vzduch v jednom čase početné a rozdielne nárazy a naraz sa mnohorako mení; analogicky niečo podobné zakúša aj vedúca časť duše, keď sa do nej vtláčajú rozličné predstavy.*“³⁰ Když stoikové rozlišují mezi pasivním příjmem představ a mentálním úkonem souhlasu, vytyčují rozdíl mezi pouhým vědomím a mezi postřehováním či vnímáním či pozorností zaměřenou k něčemu.³¹ Díky zásobě pojmů, jejichž řídicí část nabyla prostřednictvím zkušenosti, není ve své reakci běžně omezena na registrující vědomí o představě. Odpovídá totiž na představu tím, že ji interpretuje a klasifikuje při příležitosti, když

²⁷ DL, VII 50 = SVF II 55

²⁸ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 159.

²⁹ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 161.

³⁰ Sextos Emperikos, *Adv. math.*, VII 227-231. = SVF II, 56.

³¹ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 161.

ji vidí například jako černého psa, a nikoli jako tvar mající jistou barvu a velikost. Stoikové správně pokládají vnímání za formu soudu: když udělujeme představě souhlas, připouštíme, že naše smyslová zkušenost odpovídá nějakému vyjádřitelnému faktu, jako například, že to, co vidím, je černý pes.³²

Stoikové si pokládají otázku, zdali se pravda liší od pravdivého. Domnívají se, že pravda se liší od pravdivého trojakým způsobem: podstatou, složením a mocí. Je podstatou, protože pravda je tělesná, kdežto pravdivé tělesné není. Pravdivé je totiž výrok a výrok je výpověď a výpověď zcela jistě netělesná je. Za druhé, pravda je tělesná, protože se zdá být vedením, které vyjevuje vše pravdivé, a každé vedení je určitým stavem vedoucí části. Vedoucí část je podle stoiků tělesná, tedy i pravda je, co se týká rodu, tělesná. Složením se pravda od pravdivého liší, protože pravdivé se rozumí jako něco jednoduššího a jednoduchého ve své přirozenosti. Na druhou stranu pravda, protože spočívá ve věděni, se naopak chápe jako složená, jakožto souhrn více elementů. Za třetí se od sebe liší mocí, protože pravdivé není nikterak příliš závislé na věděni. Stoikové to vysvětlují tak, že i zlý člověk, nebo například šílenec můžou říkat něco pravdivého. Pravda se ale pokládá za věděni.³³

3.1.4. Logika a logos

Celou logiku této filosofické školy prostupuje *logos*. Vystupuje jako řád, který řídí lidské poznání a poznávání, a platí stejně na každého člověka. Každý je vybaven smysly, kterými dokáže díky mysli utvářet jednotlivé pojmy a dále z nich potom usuzovat. Propojenost logiky a logu zmiňuje i Cicero: „*Aj to je zřejmé, že třeba stanovit nějaký princíp, ktorý by múdrosť nasledovala, keď sa do niečoho púšťa, a že tento princíp má byť prispôbený prírode ... To však, čo nami hýbe, treba najprv vidieť a veriť v to. A to nie je možné, ak nebude možné rozoznať videné od klamného. Jako však bude moct duch po niečom tóžit' aj nechápe, či to, čo vidí, je v zhode s prírodou, alebo je jej cudzie?*“³⁴

³² A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 161.

³³ Sextos, *Adv. math.*, VII 38, 42, 44, 45 = SVF 132.

³⁴ Cicero, *Acad. pr.*, II 12, 37 = SVF II, 116.

3.2. Fyzika

Druhou částí stoické filosofie je filosofie přírody, fyzika. Předmětem fyziky je *fýsis*, příroda, kterou je zapotřebí chápat v širším smyslu slova. Stoikové přisuzovali přírodě dvě primární funkce, které nepochybně souvisejí s pojmem logos. Příroda je podle nich jednak to, co drží svět po hromadě, a jednak to, co způsobuje, že věci na zemi rostou.³⁵ To, co však skutečně drží svět pohromadě, je nejvyšší racionální bytost, bůh (někdy také „tvořivý oheň), který řídí všechny události se záměry, jež jsou nutně dobré.³⁶ Zde se vyskytuje logos v dalším smyslu – bůh, tvořivý oheň, ačkoli nemají přesně stejný význam jako ve stoické teorii poznání.

O přírodě a logu se ve stoicismu často hovoří jako o jedné a téže věci, zejména pro jejich často spojovaný denotát – boha. Oba tyto výrazy však mají své vlastní konotace a nepozbývá jich a ni tehdy, je-li ho použito k označení této věci. Vysvětlit tento problém lze na příkladu z biologie. Rostliny, jak stoikové tvrdili, mají svůj řídicí princip *fýsis*; řídicím principem nerozumných živočichů je duše a u člověka plní tuto úlohu logos. Zde uvažujeme o třech typech živých bytostí jako o samostatných předmětech. Ve skutečnosti jsou všechny tři typy řízeny přírodou, příroda se však ke každému z nich projevuje jinak. Příroda sama je racionální, ale pokud se jedná o živé bytosti, pak to, co řídí rostlinu nebo nerozumného živočicha, racionální není. Pouze u dospělých lidí je přítomna racionalita přírody jako něco, co náleží jejich přirozenosti. Tedy, příroda chápána jako celek, jako řídicí princip všech věcí, rovná se logu.³⁷

3.2.1. Bůh a pneuma

O vztahu boha a hmoty tvrdí stoikové: „...*Sú dva principy, hmota a boh, z kterých boh je aktívny a hmota pasívna; boh je vraj zmiešaný s hmotou, preniká ju a stvrárňuje, dáva jej podobu a týmto spôsobom vytvára svet.*“³⁸

Stoikové tvrdí, že jsou právě dva principy – bůh a hmota bez kvality. Bůh je v tomto spojení aktivní složka a hmota oproti tomu pasivní a proměnlivá složka.³⁹ Je však důležité říci, že bůh pro stoiky není duchovní, nýbrž na hmotě závislým materiálním. „*Uvádzajú boha*

³⁵ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 182.

³⁶ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 185.

³⁷ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 186.

³⁸ Alexander Aphrodisiensis, *De mixt.*, p. 224, 32 = SVF II 310.

³⁹ Sextos, *Adv. math.*, IX 11 = SVF II 301.

zo slušnosti, ale je to boh, ktorý za svoje bytie vďačí hmote, je zložený a druhoradý, ba skôr je to určitým spôsobom stvárnena hmota.“⁴⁰

Jelikož je hmota naprosto neurčená, môže byť určená kvalitatívni určením nejakej formy alebo dispozície, ktoré jí udělí činný princip. Tělesa jsou ve stoickém systému složeninami hmoty a boha. Mysl není něco odlišného od tělesa, nýbrž jeho nutná složka, mysl ve hmotě. Například Zenón a Kleantés ztotožnili tento hybný aspekt ohni: „*Stoici sa nazdávali, že oheň, teleso, jeden zo štyroch živlov, z ktorých sa skladá náš viditeľný svet, je živý a múdry a je tvorcom samého sveta a všetkého, čo je v ňom, a mysleli si, že tento oheň je boh.*“⁴¹ Úvaha o této možnosti vychází z představy ohně jako něčeho životně důležitého a aktivního, navíc myšlenka ohně či tepla byla činná již v před Sokratovském myšlení. Ohnivost je kvalitatívni určením, kterého se v látce dostává na základě jejího spojení s logem. Od Chrysippa však začínají stoikové ztotožňovat logos nejen s ohněm čistým, ale se složeninou ohně a vzduchu, tzv. *pneumatem*.⁴² Oheň tak postavili do symbiózy s protipólem tepla, vzduchu: „*Pretože oheň je teplý a jasný, musí byť opačná prirodzenosť chladná a temná. Totiž jako je protikladom jasného temné, tak je protikladom teplého chladné, pretože tak jako temné mátie zrak, tak chladné mátie hmat. A jako teplo stupňuje cit toho, koho sa dotýka, tak jasnosť zasa toho, kto sa pozerá. Preto to, čo je najprv prirodzene temné, je najprv chladné...*“⁴³

Tato složenina ohně a vzduchu je takzvaným nositelem logu, protože onen činný princip není pouze jednoduše chemickou složeninou těchto dvou látek. Je to něco, co je jak fyzickou složkou světa, tak i činitelem schopným rozumového jednání.⁴⁴ Pneuma je dynamická entita, jehož souvislý pohyb z něj činí něco jako energii či sílu, spíše než materiální předmět. Stoikové zdůrazňují řídkost a jemnost jeho struktury.⁴⁵

⁴⁰ Plóinos, *Enn.*, VI 1, 27 = SVF II 314.

⁴¹ Augustin, *De civ., Dei*, VIII 5 = SVF II 423.

⁴² A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 193.

⁴³ Plútarchos, *De primo frigido*, cp. 9, p. 948d = SVF II 430.

⁴⁴ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 194.

⁴⁵ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 194.

3.2.2. Živly

Stoikové také pojímali čtyři základní živly jako ostatní myslitelé v antické tradici, tedy oheň, který je podle Chrysippa jediným živlem, který je věčný a dále pak vzduch, země a voda. Oheň, jakožto dynamická dispozice látky způsobuje, že látka na sebe bere i jiná kvalitativní určení. Kromě teplosti i chladnost, suchost a vlhkost. Látka obdařená takovými kvalitami je jednak vzduchem, jednak zemí a jednak vodou.⁴⁶ Stoikové tyto čtyři živly dělí na aktivní (oheň a vzduch = pneuma) a pasivní (voda, země).⁴⁷ „*Stoici vravia, že zo živlov jedny sú aktívne, druhé pasívne; aktívne sú vzduch a oheň, pasívne zem a voda.*“⁴⁸ Aktivní živly mají za úkol držet po hromadě živly zbývající, tedy pasivní: „*Stoici rozlišujú mezo spájajúcim (to synechon) a spájaným (to synechomenon). Pneumatickú podstatu pokadajú za pájajúce, materiálnu podstatu za spájane. Preto vravia, že vzduch a oheň sájajú, zem a voda sú spájané.*“⁴⁹ Hlavním rozdílem mezi pneumatem a vodou se zemí je ten, že pneuma není vázané na místo, prostupuje celý svět a „drží ho pospolu“, a stejně působí i v každém jiném tělese.⁵⁰

3.2.3. Napětí

Pojem, který bezprostředně souvisí s pneumatem nazývali stoikové tonos, pnutí či napětí, kterým označovali jistý druh pohybu, který je zapotřebí odlišit od změny místa. Filosof Nemesios se o stoickém postoji vůči napětí vyjádřil takto: „*Ak by však vřaveli, jako stoici, že existuje akýsi tonický pohyb v telesách, posobiaci súčasne dovnútra i von, z ktorých ten, čo posobí navonok, vytvára veľkosť a kvality, kým ten, čo posobí vnútorne, spôsobuje jednotu a bytie...*“⁵¹. Pneuma je složeno z ohně a vzduchu, tedy se skládá z tepla, které způsobuje roztažení, a chladu, který způsobuje naopak stažení. Díky těmto složkám dává pneuma světovému celku podobu dynamického kontinua, jehož všechny části jsou navzájem spjaty, ačkoli se jedna od druhé liší podle smíšení a napětí pneumatu, jež jimi prostupuje. Na základě rovnováhy sil, které na ni působí prostřednictvím s pneumatem, se látce dostává soudržnosti.⁵²

⁴⁶ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 194.

⁴⁷ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 194.

⁴⁸ Nemesios, *De nat. hom.*, cp. 5 p. 126 = SVF II 418.

⁴⁹ Galenus, *Peri pléthús*, 3 = SVF II 439.

⁵⁰ Galenus, *Peri pléthús*, 3 = SVF II 440.

⁵¹ Nemesios, *De nat. hom.*, cp. 2 p. 42. = SVF II 451.

⁵² A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 195-196.

Z pojmového hlediska je nejzajímavějším rysem stoického fyzikálního systému převedení všech kvalitativních rozdílů mezi předměty a v rámci předmětů samých na stavy či dispozice pneumatu, které je v interakci s látkou. I když nebyli stoikové žádnými exaktními vědci, jejich teorie by mohla vyjadřovat fyzikální stavy prostřednictvím měření pneumatického pohybu a rozboru pneumatických složek.⁵³

3.2.4. Svět

Důležitou otázkou zůstává, čím je pro stoiky svět. Ze zlomků zjišťujeme, že pojem svět pro ně není jednovýznamový: „*Pojem svet (kosmos) používajú v trojakom význame. Po prvé vo význame samého boha, ktorý má vlastnú klvaitu, odvodenú z celej hmoty: je nezničiteľný a nebol stvorený, sám je tvorcom svetového usporiadania a v určitých časových intervalech absorbuje do seba všetku látku a opäť ju zo seba plodí. Po druhé nazývajú svetom usporiadanie nebeských telies a po tretie to, čo je zložené z obidvoch.*“⁵⁴ Podle stoiků tedy jeden pojem zahrnuje boha samotného, druhý pojem celý kosmos a tělesa a třetím pojmem míní to, co obsahuje oba pojmy předchozí. Je také důležité zmínit, že oddělují pojmy svět (*to holon*) a vesmír (*to pán*). Výrazem *to holon* myslí tento svět a výrazem *to pán* vnější prostor se světem. Proto se také domnívají, že je svět ohraničený a konečný, kdežto vesmír je prázdný nekonečný prostor kolem světa.⁵⁵ To *holon*, svět, je pro stoiky jen jeden a je tělesný: „*Stoici vyhlásili, že svet je jeden, nazvali ho vesmírom a povedali, že je telesný.*“⁵⁶ Svět je podle nich obklopený nekonečným prázdným, netělesným prostorem. Netělesným označují to, co může být vyplněno tělesy, ale ve světě prázdný prostor neexistuje. Právě naopak, tvoří kompaktní celek. Označují to za nevyhnutelný následek harmonie a souladu, které vládou mezi nebesy a zemí.⁵⁷ Tento svět podle stoiků stvořil bůh, jak vyplývá ze starých zlomků: „*Aj stoici hovoria o svete jako o stvorenom.*“⁵⁸ a „*...stoici vravia, že svet stvoril boh.*“⁵⁹

Samotný svět vzniká tak, že se substance ohně mění prostřednictvím vzduchu na tekutinu. Z její zhuštěné části se tvoří zem, zatímco jemnější část se stává vzduchem a při dalším zjemnění se stává ohněm. Mísením živlů pak vznikají rostliny, živočichové a další

⁵³ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 197.

⁵⁴ DL, VII 137 = SVF II 526.

⁵⁵ Sextos, *Adv. math.*, IX 332 = SVF II 524.

⁵⁶ Aetios, I 5, 1 = SVF II 530.

⁵⁷ DL, VII 140 = SVF II 543.

⁵⁸ Clemens Alexandrinus, *Stromata*, V 14 = SVF II 574.

⁵⁹ Aetios, II 4, 1 = SVF II 575.

rody.⁶⁰ Stoikové tvrdí, že tak, jak byl svět stvořen, svět i zanikne. „*Podľa stoikov svet je zničiteľný, a to vzplanutím.*“⁶¹ Svět tedy zanikne díky stejné substanci, díky které i vznikl. Tvrdí, že svět je zničitelný, protože byl i stvořený. Analogicky argumentují podle věcí, které se chápou smyslovým vnímáním: „*...ak časti niečoho podliehajú zničeniu, je zničiteľný aj celok; a časti sveta sú zničiteľné, kdeže sa premieňajú jedny na druhé: teda svet je zničiteľný. Ďalej ak niečo pripúšťa zmenu na horšie, je zničiteľné, a teda aj svet, kdeže sa vysúša a zase mení na vodu.*“⁶²

Stoický oheň se vztahuje prakticky na každou část jejich výkladu o přírodě. Další roli hraje v očistění světa. Stoikové tvrdí, že svět vzplane a očistí se. Svět podle nich opakovaně vzniká a zaniká, podle jedněch celý, podle druhých jen z části. Říkají, že se takto očisťuje, tedy akt zániku a opětovného vzniku nazývají očistěním.⁶³ To se podle nich odehrává tak, že jeden, silnější živel zvítězí nad ostatními, svět vzplane a všechno se přemění na oheň.⁶⁴ Nejen ze zlomků můžeme souhlas s odehráváním tohoto jevu vyčíst, Marcus Aurelius se ve svých spisech vyjadřuje podobně: „*Bez ustání spějí jedny věci ke svému vzniku, jiné směřují k zániku, a z toho, co vzniká, už zase leccos bere zasvě ... Neboť jednou vzduch vdechnout a opět ho vrátit, jak to každou chvíli činíme, je něco podobného jako vrátit veškerou schopnost dýchací, kterou jsme přednedávnem dostali při narození, zase tam, odkud jsme vsáli první dech.*“⁶⁵

3.2.5. Duše

Další části zlomků popisují vztah stoiků v myšlenkách o duši. O té tvrdí, že je tělesná a má schopnost smyslového vnímání: „*Duša je schopná zmyslového vnímania. Pokladajú ju za živočišny dych, ktorý je nám vrozený. Preto je jednak telesná, jednak trvá nejaký čas po smrti; je však zničiteľná, kým duša sveta je nezničiteľná a duše v živočíchoch sú jej časťami.*“⁶⁶ Stoikové se dokonce domnívají, že dech (pneuma) a podstata duše je jedno a to samé.⁶⁷ Rozlišují tedy mezi tělem, tedy látkou, a duší. Myšlenku, která toto potvrzuje vyslovuje Chrysippos: „*vraví, že smrť je oddelenie duše od tela. Nijaká netelesná vec sa*

⁶⁰ DL, VII 142 = SVF II 581.

⁶¹ Aetios, II 4, 7 = SVF II 585.

⁶² DL, VII 141 = SVF II 589.

⁶³ Hippolytos, *Phil.*, 21 = SVF II 598.

⁶⁴ Origenes, *Contra Celsum*, VIII 72, str. 215

⁶⁵ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, VI, 15.

⁶⁶ DL, VII 156 = SVF II 774.

⁶⁷ Galenus, *De simpl. medicam. temp. et fac.*, V 9 = SVF 777.

neoddeluje od telesnej ani sa nedotýka tělesného, no duša sa aj dotýka tela, aj sa od neho odľučuje; teda duša je telesná. ⁶⁸

Otázkou je, jak tato duše vznikla. Stoicítí myslitelé tvrdí, že duše vzniká z pneumatu, tím, že je vystavené chladu a ztuhne a zjemní se. *„To je však absurdné, lebo mnohé živočichy sa rodia v teple a majú dušu, ktorá nebola ochladená, a predsa tvrdia, že najprv je príroda, ktorá sa stáva dušou zhodou vonkajších okolností. Z toho vyplva, že na začiatok kladú nižšie a pred toto ešte niečo nižšie, čo volajú dispozíciou. Rozum prichádza jako posledný, po duši.* ⁶⁹

Stoikové rozdelili duši do osmi častí, päť jich je smyslových (zrak, sluch, čich, chuť, hmat), šestá je hlasová, sedmá plodivá a osmá, ktorá je častí vedoucí a vše řídí vlastními smysly. ⁷⁰ Osmá část, tedy rozum, však nevzniká okamžitě po vytvoření duše, ale až později, kolem čtrnáctého roku, tím, že hromadí vjemy a představy. ⁷¹

Rozum je vedoucí částí duše a stoikové tvrdí, že je částí nejvyšší. Je to část, ve které vznikají představy, souhlas, vjemy a pudy. Tato vedoucí část je propojena se všemi ostatními částmi, a jak popisují zlomky, ty se chovají jakoby se po těle rozebíhaly chapadla polypa. Mezi každou částí a rozumem je vztah a mezi těmito částmi se šíří pneuma. Kde sídlo rozumové části najdeme je jasné: *„A jako slnko prebýva vo svete, tak sama vedúca časť prebýva v našej gul'atej hlave.* ⁷² Chrysippos rozum popisuje jako nahromadění pojmů a anticipací, které vznikají činností duše. ⁷³

Důležitou součástí rozumu a myšlení je smyslové vnímání, které stoikové definují jako zachycení věci prostřednictvím smyslu nebo chápání. ⁷⁴

Se vznikem duše je v protikladu, a zároveň v jakémsi propojení, zánik duše. Stoikové tvrdí, že duše byla stvořená a podléhá zániku, stejně tak jako byl stvořený svět, a i ten zániku podléhá. Neděje se to však okamžitě po oddělení od těla, naopak – nějakou dobu přetrvává. Duše dobrých (tedy těch, kteří žili v souladu s logem) přetrvá do doby, kdy se vše přemění zpět v oheň, a duše nerozumných jen na nějaký čas. Přetrváváme tedy jako duše po oddělení od těla a měníme se na nižší substanci, zatímco duše nerozumných a živočichů umírají současně s jejich těly. ⁷⁵ Mezi všemi mysliteli této školy však napanuje stejný názor: *„Podle*

⁶⁸ Nemesios, *De nat. hom.*, cp. 2 p. 46 = SVF II 790.

⁶⁹ Plótinós, *Enn.*, IV 7, 11 = SVF II 804.

⁷⁰ Aetios, IV 4, 4 = SVF II 827.

⁷¹ Stobaíos, *Ecl.* I p 317, 21 = SVF II 835.

⁷² Aetios, IV 21 = SVF II 836.

⁷³ Galenus, *De Hippoc. et Plat.*, V 3 = SVF II 841.

⁷⁴ Aetios, IV 8, 1 = SVF II 850.

⁷⁵ Areios Didymos, *Epit.phys.*, fr. 39 = SVF 229.

*Kleantha všechny duše přetrvávají až do vzplanutia světa, podľa Chrysippa len duše múdrych.*⁷⁶, navíc Chrysippos ještě doplňuje, že duše těchto moudrých po oddělení od těla dostávají tvar koule.⁷⁷ S tím souhlasí i Marcus Aurelius. V jedenácté knize vyslovuje Chrysippovu myšlenku, že duše zachovává tvar dokonalé koule, za předpokladu, že se nerozpíná ani nesvršťuje, ani se nezvedá a neklesá. Vyzařuje podle něj světlo, které poznává pravdu všech věcí stejně tak, jako pravdu v sobě samé.⁷⁸

Aurelius o vztahu duše a vesmírné přírody, *logu*: „*Byl jsi zde jako část celku a vrátíš se zas v to, co tě zplodilo; anebo spíše: přeměnou budeš znova pojat v jeho zárodečnou látku.*“⁷⁹

Mohla by vyvstat námitka, že pokud stoikové pokládají duši za částečně nesmrtelnou, jak je možné ji pokládat za takovou, která trpí a cítí trest? Některé duše podle nich sice skutečně přetrvávají, ale duše spravedlivých, tedy ty přetrvávající, odcházejí čisté, nepostihnutelné trestem a blažené do nebeského sídla, odkud přišly, nebo jsou unášené na jakési šťastné pole, kde zažívají podivuhodné rozkoše. Ti, kteří žili bezbožně a měli zlé tužby, se stávají něčím mezi smrtelností a nesmrtelností. Nadále si zachovávají cosi ze slabostí nakaženého těla. Díky tomu mají jakýsi nesmytelný povrch a pozemskou poskvrněnost. Tato poskvrněnost se podle stoiků časem dostane z povrchu dovnitř a tím je mučí skrze tělesnou skvrnu, vypálenou hříchy.⁸⁰

3.2.6. Determinismus a osud

Se stoickým pojmem přírody jsou těsně svázány teorie společenské a etické. Příroda, jakožto i *logos*, spojuje a determinuje všechny věci. Takové pojetí přírody učinilo ze stoiků filozofy, kteří jako první důsledně zastávali zákon o universální kauzální spojitosti.⁸¹ Zlomky hovoří následovně: „*Vo svete nič nie je ani sa nestáva bez príčiny, pretože v ňom nič nie je osamotené a oddelené od všetkého, čo sa stalo prv.*“⁸² Z tohoto citátu je jasné, že jejich myšlení je striktně kauzalistické.

⁷⁶ DL, VII 157 = SVF II 811.

⁷⁷ *Schol. Hom. Il.*, 23, 65. = SVF II 815

⁷⁸ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, XI, 12.

⁷⁹ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, IV, 14.

⁸⁰ Lactantius, *Div. instit.*, VII 20. = SVF 813.

⁸¹ A. A. Long, *Hellénistická filozofie*, s. 203.

⁸² Alexander Aphrodisiensis, *De fato*, cp. 22 p. 191, 30 = SVF II 945.

Svůj determinismus stoikové podírají touto tezí: „Okrem toho, keďže všetko je podriadené osudu, ak by smrteľník mohlo dochom previdieť spletivo všetkých príčin, nikdy by sa nemýlil. Lebo kto by poznal príčiny budúcich vecí, ten by musel vedieť aj všetko, č osa stane. A kdeže to nikto okrem boha nemože urobiť, človekovi ostáva len to, aby vedel predvídať budúcnosť zo znamení, ktoré ju predpovedajú. Totiž budúce udalosti nevznikajú náhle, ale plynutie času sa podoba rozplietaniu povraz, nevytvára nič nové, len odvíja to, čo bolo prv zvinuté.“⁸³ Zde je vidět, že svět pokládají za jednotný systém, jeden osud a jeden provaz.⁸⁴

Stoikové měli za to, že svět je řízen boží prozřetelností, která je přirozeně dobrá. Z toho tedy vyplývá, že pokládali tento svět za nejlepší možný, a i přes občasné nepřesnosti vykazuje příroda harmonii. Zde se objevuje myšlenka života v souladu s přirozeností, s tím, že co má tak být, tak bude: „Aťsi je svět shluk atomů, či spořádaná příroda, tvá první zásada budiž: jsem část celku, kterým vládne příroda: a druhá: jsem v jakémsi úzkém vztahu k stejnorodým částem. Neboť budu-li paměťiv, že jsem část, pak nebudu reptat na nic, co mi uděluje celek; vždyť nemůže být na škodu části, co je spolku na prospěch, a celek neobsahuje nic, co by nebylo na prospěch jemu samému. To je společný znak všech přirozeností vůbec...“ Zde rozvíjí Marcus Aurelius myšlenku, že ať se člověku stane prakticky cokoli, nikdy to není na škodu celku, protože celek sám neobsahuje nic, by mu bylo přítěží či na škodu.⁸⁵

O osudu se vyjadřuje i Epiktétos v *Rukojeti*. Líčí ho jako básníka píšící drama: „Měj na paměti, že jsi hercem takového dramatu, jaké určí básník: krátkého, chce-li krátké, dlouhého, chce-li dlouhé. Chce-li, abys představoval žebráka, ať i toho správně hraješ; právě tak, máš-li představovat mrzáka nebo hodnostáře nebo prostého občana. Neboť tvoje věc je hrát dobře přidělenou úlohu, ale vybrat ji náleží jinému.“⁸⁶

V poslední části se velice znatelně objevuje vliv pojmu osud na Marca Aurelia, stejně jako na ostatní stoiky. Osud je totiž podle nich nevyhnutelný a nedá se změnit⁸⁷: „...osud je svetový rozum, alebo rozum vecí riadených vo svete prozreteľnosťou, alebo rozum, podľa ktorého sa stalo, čo sa stalo, stáva sa, č osa stáva, a stane se, č osa stane. Rozum však niekedy nahrádza menom pravda, príčina, príroda, nevyhnutnosť aj inými názvami.“⁸⁸ Osud je tedy

⁸³ Cicero, *De div.*, I 56, 127 = SVF II 944.

⁸⁴ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 204.

⁸⁵ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, X, 6.

⁸⁶ Epiktétos, *Ench.*, 17.

⁸⁷ Servius, *In Verg. Aen.*, I 257 = SVF II 921.

⁸⁸ Stobaios, *Ecl.*, I 79, 1. = SVF II 913.

řetězec příčin, a když se příčina spojí s příčinou, vytváří ze sebe určitou věc. Z toho lze vyvodit, že je věčnou příčinou všech věcí. Důvodem toho, proč se staly, stávají a budou se stávat nikoli ve smyslu pověr, ale přirozeným způsobem.⁸⁹

3.2.7. Fyzika a logos

Pokud vezmeme všechny tyto informace, můžeme vidět, že pro stoiky prochází onen řád, logos, celým světem. V tomto světě vše souvisí se vším, a všem je vše společné. Aurelius v Hovorech sobě píše: „*Všechny věci jsou vespolek spjaty a jejich pouto je posvátné, a snad vůbec nic si není navzájem cizí, neboť všechny jsou seřazeny v celek a společně přispívají k jednomu a témuž vesmírnému řádu. Neboť jest jeden vesmír vše zahrnující a jeden bůh vším pronikající a jedna pralátka a jeden zákonitý řád: rozum, společný všem myslícím tvorům, a jediná pravda, je-li také dokonalost tvorů spolu spřízněných a téhož rozumu účastných jediná.*“⁹⁰ Každému jednomu tedy vládne jeden logos – jedna látka, rozum a pravda. Marcus Aurelius shrnuje mnoho ze stoické filosofie o logu. Vesmír popisuje jako jednu celistvou živoucí bytost, která je jedné hmotné a jedné duševní podstaty. „...*vesmír všechno uskutečňuje z jediného popudu, jak všechno je společnou příčinou všeho dění a jaká asi je spojitost v osnově toho všeho.*“⁹¹ Tvrdí, že se věci a děje neustále opakují, a je v nich „*podivuhodná příbuzenská souvislost*“: „*Všechno následující je v příbuzenské spojitosti s předcházejícím. Neboť to není pouhý výčet nesouvisících jednotlivostí jen vynuceného sledu, nýbrž ono spojení je odůvodněné. A jako všechno jsoucno je pořádáno v náležitém souladu, právě tak i všechno dění vykazuje nikoli jen pouhou posloupnost, nýbrž jakousi podivuhodnou příbuzenskou souvislost.*“⁹²

⁸⁹ Cicero, *De div.*, I 55, 125 = SVF 921.

⁹⁰ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, VII, 9.

⁹¹ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, IV, 40.

⁹² Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, IV, 45.

3.3. Etika

Vrcholem celé stoické filosofie se stala jejich etika. Často se o ní hovoří jako o plodech předchozích částí jejich filosofie, tedy logiky a fyziky. Tyto dvě disciplíny etice připravují půdu, protože i fyzika i dialektika stoického myšlení se velice často zmiňuje právě o hodnotách.⁹³

Stoikové byli především praktickými, nikoli pouze teoretickými moralisty. Nabízeli sice analýzu mravních pojmů, ale ta měla být průpravou k tomu, jak ukázat, proč jsou dané pojmy platné a co ve skutečnosti tvoří základ lidské blaženosti, tj. nejlepšího života, který může člověk žít.⁹⁴

Pro stoiky je proto důležitá takzvaná shoda s přírodou. Onou přírodou myslí opět boha, pneuma, příčinu, osud a nebo právě logos. Tato shoda je podle nich pozitivní hodnotou a protivení se tomuto řádu je hodnotou opačnou⁹⁵: *„Žiť ctnostne nie je nič iné jako žiť v zhode s tým, čomu nás učí príroda, jako hovorí Chrysippos v 1. knihe svojho spisu O cieli. Lebo naša prirodzenosť je časťou prirodzenosti sveta. Preto je cieľov život v zhode s prírodou, čo zasa značí žiť v zhode s vlastnou prirodzenosťou a s prirodzenosťou celku, a pritom nerobiť nič z toho, čo zakazuje spoločný zákon, ktorým je zdravý rozum; tento všetkým preniká a je totožný s Diom, ktorý riadi a spravuje všetko na svete. V tom spočíva aj cnosť blaženého človeka a krása života, keď sa všetko stáva vúlade s duchom každého jednotlivca a voľou toho, kto spravuje celý svet.“*⁹⁶

Důležitost etiky představuje Epiktétos v textu *Rukojeť*: *„První a nejpotřebnější oddíl ve filosofii je ten, který se týká užívání zásad, jako například zásady: Nelži! Druhý oddíl je ten, který se týká důkazů, jako například: Z jakého důvodu se nemá lhát? Třetí oddíl je ten, který právě tyto důkazy potvrzuje a rozlišuje, jako například: Z jakého důvodu je tohle důkaz? Co je vůbec důkaz? Co je logický důsledek? Co je rozpor? Co je pravda, co lež? Tedy třetí oddíl je potřebný pro druhý a druhý pro první, ale nejpotřebnější ze všech, u kterého máme setrvat, je první. Jenže my to děláme naopak, neboť třetím oddílem se zabýváme a kolem něho se točí všechno naše úsilí, ale prvního naprosto nedbáme. Proto sice lžeme, ale jsme si dobře vědomi toho, jak se dokazuje, že lhát se nemá.“*⁹⁷

⁹³ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 220.

⁹⁴ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 153.

⁹⁵ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 220.

⁹⁶ DL, VII 87 = SVF III 4

⁹⁷ Epiktétos, *Ench.*, 52.

3.3.1. Dobro a ctnost

Úvod této části dobře charakterizuje Epiktétův citát: *„Je znakem duševní omezenosti příliš se obírat věcmi, které mají vztah k tělu, jako například mnoho se věnovat tělocviku, mnoho jíst, mnoho pít, mnoho chodit za svou potřebou, souložit. Toto všechno se má dělat jen mimochodem a veškerou pozornost máš obracet k duchu.“*⁹⁸

Dobro ve všeobecném smyslu slova je to, co přináší nějaký užitek, ve vlastním smyslu slova je to, co je nebo je totožné s užitečným. Proto má sama ctnost a dobro trojaký význam: dobro jako pramen, ze kterého plyne nějaký užitek, dále pak dobro, prostřednictvím kterého se užitek koná jako ctnostný čin, dále dobro s ohledem na toho, kdo ho koná, například dobrý muž, který má účast na ctnosti. Dobro však stoikové definují ještě odlišným, zvláštním způsobem. Říkají, že je to přirozená dokonalost rozumné bytosti jakožto rozumné bytosti. Ctnost má podle nich takovou moc, že všechno, co má na ní být jen účast, se stává ctnostným, ať už jde o čin nebo o člověka. Jejím důsledkem jsou stavy jako radost a veselost. Stejně je to i s neřestmi, nerozumnostmi, zbabělostmi, nespravedlivostmi a podobnými věcmi. Stejně jako vše, co má účast na ctnosti, se stává ctnostným, se to, co má účast na neřesti, stává neřestným, ať už jde o čin, nebo o člověka. Jejím důsledkem jsou potom mrzutost, stísněnost a podobně.⁹⁹

Pojem dobra se utvořil na základě rozumového porovnávání. To se podle stoiků odehrává takto: *„Totiž keď sa duch povznesie na základe rozumového porovnávania nad veci, ktoré sú podľa prírody, vtedy prichádza k pojmu dobra. A toto dobro pociťujeme jako dobro a nazývame ho dobrom nie na základe toho, že niečo pribudne alebo narastie, ani na základe porovnávania s ostatnými vecami, ale iba na základe jeho vlastního posobenia. Podobne jako cítíme sladkošť medu, hoci je med nejsladší, pre jeho zvláštny druh chuti, a nie pre porovnanie s inými vecami, tak aj dobro, o ktoré nám ide, treba pokladať za tu najhodnotnejšiu vec, ale táto hodnota pochádza z rodu, a nie z veľkosti...“*¹⁰⁰

Stoikové rozdělují dobro na tři části, a to na dobro duševní, dobro vnější a dobro, které není ani duševní a ani vnější. Dobro duševní je ctnost a ctnostné činy. Vnější dobro je například být obyvatelem slavné vlasti, mít statečného přítele a průvodkyni těchto věcí, blaženost.

⁹⁸ Epiktétos, *Ench.*, 41.

⁹⁹ DL, VII 94 = SVF III 76.

¹⁰⁰ Cicero, *De fin.*, III 10, 33 = SVF III 72.

Pokud se jedná o dobro, které není ani duševní ani vnější, jde například v případě, když je někdo statečný a blažený sám pro sebe.

Ctnost můžeme pokládat i za jakési vědění či umění. Je to komplexní dispozice duše, která se dá rozdělit na čtyři primární ctnosti. Každá z nich je vymezena jako vědění: například statečnost je „vědění o věcech, které je třeba podstoupit“. Aby člověk mohl mít toto vědění nebo vědění náležející k jakékoli ze zbývajících jednotlivých ctností, je zapotřebí, aby měl vědění zakládající ctnost jako celek.¹⁰¹

Stejně, jako se dobro podle stoiků dělí na tři části, tak se podle nich dělí i zlo, či jinak, neřesti.¹⁰² Stoikové jsou toho názoru, že není nic mezi ctností a neřestí, což dokazují na příkladu dřeva, které je taky buď jen rovné, nebo jen křivé. I tak je každý čin buďto jen spravedlivý, anebo nespravedlivý. Vylučují, že by něco bylo spravedlivějšího nebo naopak něco nespravedlivějšího. Stejně tak je tomu i v ostatních věcech.¹⁰³ Například Chrysispos se přiklání k názoru, že jedna neřest není větší než neřest jiná. Chyba je chybou a správný čin je správný čin, a nic jiného.¹⁰⁴ O neexistenci různých stupňů neřesti či viny se domnívali, protože chvění v lidském *pneumatu* je uspořádané, nebo rozkolísané.¹⁰⁵

Jak již bylo řečeno, za nejvyšší dobro považují ctnost, která podle stoiků pramení ze souladu s přírodou. Zde opět vidíme provázanost další části stoického myšlení, tedy etiku, spjatou s kategorií *logos*. Člověk je dobrý a ctnostný, žije-li podle tohoto řádu a nedobry a neřestný, pokud se proviní proti němu, tedy i proti celku. K tomu opět Aurelius ve druhé knize *Hovorů k sobě* říká: „*Díla boží jsou plna prozřetelnosti, ale ani díla náhody nejsou bez přirozené spojitosti a souvislosti s tím, co se děje řízením prozřetelnosti. Z ní vyvěrá vše. Ji dlužno přičíst i všechno nevyhnutelné a zároveň žádoucí vesmírnému celku, jehož součástí jsi také ty. Ale to, co vyžaduje přirozenost vesmírného celku a co přispívá k jeho zachování, je dobrem i každé jednotlivé části přírody...*“¹⁰⁶ Na tuto jeho myšlenku o dobru a boží prozřetelnosti či přírody nebo právě *logu* navazuje citát z knihy jedenácté, kde naráží i na determinismus: „*V čem je tvé umění? Být dobrý. Ale jak jinak se to umění provozuje, než*

¹⁰¹ A. A. Long, *Hellénistická filosofie*, s. 244.

¹⁰² DL, VII 95 = SVF 97a.

¹⁰³ DL, VII 127 = SVF III 536.

¹⁰⁴ Plútarchos, *De Stoic. repugn.*, cp. 13 p. 1038c = SVF III 526.

¹⁰⁵ J. M. Rist, *Stoická filosofie*, s. 98.

¹⁰⁶ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, II, 3.

prostřednictvím správných zásad, jednak o vesmírné přírodě, jednak o vlastním lidském určení?"¹⁰⁷

3.3.2. Rozum a moudrost

Na otázku, co je na člověku nejlepší stoikové odpovídají, že rozum. Podle nich je právě rozum věc, kterou se člověk odlišuje na jedné straně od zvířat, na druhé straně od bohů. Dokonalý rozum je tedy dobrem jemu vlastním a ostatní má společné se zvířaty a rostlinami. Jestliže je rozum tím pravým rozumem a dosáhl vrcholu, naplňuje člověka štěstím, protože každá věc je chvályhodná, když dovrší své dobro a dosáhne cíl své přirozenosti.¹⁰⁸

To se velice úzce pojí s moudrostí, protože člověk, jenž dosáhl vrcholu rozumu, je bezpochyby i člověk moudrý. Stoikové tvrdí, že moudrý dělá vše, co dělá, dobře. Například když řekneme, že flétnista nebo kytarista dělají všechno dobře, čímž myslíme hru na píšťalu nebo kytaru, tak i můžeme říct, že moudrý člověk všechno dělá dobře, jak to, co dělá, tak to, co nedělá.¹⁰⁹

Cílem života je žít podle přirozenosti a ve shodě s ní, z čehož nevyhnutelně vyplývá, že všichni lidé, kteří jsou moudří, žijí šťastnými životy. Nic jim nemůže chybět ani překážet, protože si uvědomují logos a jednají v zájmu celku, protože jsou jeho nedílnou součástí.¹¹⁰

Moudrý člověk také ví, že pokud má rozumné důvody, může dobrovolně odejít ze světa, například za vlast nebo za přátele, anebo pokud bude zasažen těžkou chorobou, bolestí či zmrzačením.¹¹¹ Stoikové nepokládají lpění na životě za dobro, a odchod ze světa za zlo.¹¹² Chrysippos poté ve své třetí knize spisu *O přírodě* tvrdí, že pro někoho, kdo nemá rozum nebo není dostatečně rozumný, je lepší žít, než nežít.¹¹³ Říká také, že kdo nežije, nemůže filosofovat, a stejně tak se nestane moudrým ten, kdo dlouhý čas nežil v neštěstí a nezískal tím zkušenosti. Dokonce říká, že i zlý člověk by měl setrvat při životě, a potom doslova: „*Po prvé holá cnost' nič nerobí pre to, aby sme žili, a tak ani neresť nie je dovodom na to, aby sme museli odísť.*“¹¹⁴

¹⁰⁷ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, *Med.*, XI, 5.

¹⁰⁸ Seneca, *Ep.*, 76, 9, 10 = SVF III 200a

¹⁰⁹ Stobaios, *Ecl.*, II 66, 14 = SVF III 560.

¹¹⁰ Cicero, *De fin.*, III 7, 26 = SVF III 582.

¹¹¹ DL, VII 130 = SVF III 757.

¹¹² Plútarchos, *De Stoic. repugn.*, cp. 18 p 1042d = SVF III 759.

¹¹³ Plútarchos, *De Stoic. repugn.*, cp. 18 p 1042a = SVF III 760.

¹¹⁴ Plútarchos, *De Stoic. repugn.*, cp. 14 p 1039d = SVF III 761.

3.3.3. Hodnoty

Při popisu hodnot a toho, co hodnotu má stoikové opět vycházejí z přirozenosti. Podle stoiků je všechno, co je v přírodě, tedy přirozenosti, má hodnotu. Naopak všechno, co je proti přírodě, nemá hodnotu. Hodnoty rozdělují opět do tří částí. Za prvé: dávání a čest mají hodnoty samy o sobě. Za druhé: hodnotou je například i ocenění znalce. Třetí hodnotu nazývá Antipatros hodnotou eklektickou, podle které dáváme přednost jedné hodnotě před druhou, nejčastěji vždy opačnou. Člověk dá raději přednost zdraví před nemocí, životem před smrtí a bohatství před chudobou. Analogicky se o nedostatku hodnoty mluví v trojakém významu, a to tak, že na místo prvních uvedených výrazů (tj. zdraví, život, bohatství), uvedeme výrazy opačné.¹¹⁵

Podle stoiků by se mělo dávat přednost těm věcem, které mají nějakou hodnotu: „*Z vecí, kterým sa dáva prednosť, jedným sa dáva prednosť pre ne samy, druhám pre iné věci, niektorým aj pre ne samy, aj pre iné věci. Napríklad prirodzenému nadaniu, zdokonaľovaní sa a podobným veciam se dáva prednosť pre ne samy. Pre iné věci sa dáva prednosť bohatství, urodzenému povodu a podobným veciam. Pre oboje sa dáva prednosť sile, bystrosti zmyslov a zdravým údom. Pre ne samy sa im dáva prednosť preto, že je to v zhode s prírodou; pre iné věci preto, lebo nám prinášajú nemalé výhody. Podobne je to aj s vecami, ktoré sa zavrhuju, ale z opačného dovodu.*“¹¹⁶

Duše má podle přírody větší význam než tělo, a právě s tím souvisí i upřednostňování hodnot věcí. Podle stoiků jsou tedy věci týkající se duše, jako je například nadání, mnohem větší hodnotu než ty, které se týkají těla, nebo ty vnější.¹¹⁷ Dále říkají, že má hodnotu to, co je samo podle přírody, nebo něco podobného vytváří. To, co má nějakou vlastní hodnotu, nazývají stoikové *axia*, je hodné ocenění a naopak, žádnou hodnotu nemá to, co je žádnou vlastní hodnotu nemá.¹¹⁸

¹¹⁵ Stobaios, *Ecl.*, II 83, 10 = SVF III 124.

¹¹⁶ DL, VII 107 = SVF III 135.

¹¹⁷ Stobaios, *Ecl.*, II 80, 22 = SVF III 140.

¹¹⁸ Cicero, *De fin.*, III6, 20 = SVF III 143.

3.3.4. Pudy a vášně

„Nijaký rozumný živočich nič nekoná, ak najprv nebol niečím podnietený, potom sa tým nenadchlo a toto nadšenie neposilnil súhlasom. Hneď ti poviem, čo značí súhlas. Třeba sa mi prechádzať: až vtedy sa idem prechádzať, keď som si to povedal a schválil tento svoj úmysel.“ Takto se vyjadřuje o pudu Seneca v dopisech Lucilovi.¹¹⁹

Součástí stoického etického myšlení o přirozenosti jsou pudy: „*Prirodzený pud (appetitio), ktorý stoici volajú hormé, a tiež povinnosť, ba aj sama ctnosť, to všetko patrí medzi veci, ktoré sú podľa prírody...*“¹²⁰ Podle Chrysippa je pud rozumem člověka, který mu nařizuje něco konat.¹²¹

Stoikové tvrdí, že prvním pudem živočichů obecně je pud sebezáchovy. První a vlastní věcí každého živočicha je právě jeho vlastní přizpůsobení okolí. To vysvětlují tak, že příroda každému z nich vstúpila lásku k sobě samému, a tato vlastnost působí tak, že se živočich vyhýbá tomu, co mu škodí, působí bolest, a naopak vyhledává věci jemu příjemné.¹²²

Myslitelé stoické školy se ohrazují proti názoru, že prvním pudem živočichů je rozkoš. Argumentují, že pokud rozkoš skutečně existuje, dostává se živočichům až později, až když příroda dosáhla všeho, co napomáhá jejímu trvání. Příroda nedělá žádný rozdíl mezi rostlinami a živočichy, protože i když se stará o rostliny bez pudu a smyslového vnímání, přesto se v živočiších odehrávají děje ne nepodobné těm v rostlinách. Živočichové však disponují něčím, co je rostlinám cizí, a to pud, pomocí kterého jdou za věcmi, které jsou jim vlastní. Protože však živočichům disponujícím racionalitou pro jejich dokonalejší stupeň příroda dala rozum, je správné, když se říká, že ti, kteří žijí podle přírody, žijí rozumně. Rozum u nich totiž vystupuje jako usměrňovatel pudu.¹²³

S pudy také souvisí vášně. Vášně, jak totiž stoikové ve zlomcích popisují, je pud, který je zesílen anebo přesahuje rozumnou míru. Také se dá vášně nazvat pudem, který se utrhl rozumu a přestal ho poslouchat.¹²⁴ „*Stoici vravia, že prameňom všetkých vášní je neumiernenosť, ktorá je odvrátením celej mysle od správneho rozumu, a to takým odvrátením od príkazov rozumu, že duševné hnutia sa nijakým spôsobom nedajú ani riadiť, ani zadržat'. A tak jako umiernenosť utišuje pudy a spôsobuje, že poslúchajú správny rozum, a zachováva*

¹¹⁹ Seneca, *Ep.*, 113, 18 = SVF III 169.

¹²⁰ Cicero, *De fin.*, IV 14, 39 = SVF III 132.

¹²¹ Plútarchos, *De Stoic. repugn.*, cp. 11 p. 1037f = SVF III 175.

¹²² DL, VII 85 = SVF 178.

¹²³ DL, VII 85 = SVF 178.

¹²⁴ Clemens Alexandrunus, *Strom.*, II p. 460 = SVF 377.

uvážené rozhodnutia mysle, tak jej nepriateľka, neumiernenosť, rozpaľuje, znepokojuje a dráždi celého ducha, plodí zármatok, strach a všetky ostatné vášne.“¹²⁵ Z toho tedy vyplývá, že stoikové pojmají vášně jako pudy vyložené člověku škodící.

Vášně se dělí na čtyři druhy s mnohými poddruhy. Jedná se o strast, strach, tužbu a rozkoš. Tyto pocity nevyvolává žádná přirozená síla, jedná se pouze o domněnky a špatné úsudky pramenící ze slabosti člověka.¹²⁶ Zde se opět nabízí srovnání s moudrým člověkem, který je těchto vášní prost, protože se nechává vést rozumovou částí duše. Stoikové nabádají k tomu, aby lidé vytrhali kořeny vášní, a nahradili je rozumem.

Podle stoiků však existují i dobré vášně. Jsou to radost, opatrnost a vůle. *„Radost kladú oproti rozkoši, kdeže je podľa nich rozumným pocitom. Opatrnosť kladú oproti strachu, pretože ju pokladajú za roumné vyhýbanie sa nebezpečenství; totiž múdry nebude mať strach, bude však opatrný. Volu kladú proti túžbe, pretože ju pokládajú za rozumné želanie...*“¹²⁷

Vášně tedy stoikové berou jako zlo, jako nectnost, kterou je třeba z člověka vytrhnout. Ti, kteří jsou moudřími, se vyhýbají vášním, nechávají se vést rozumem. To je podle nich totiž jeden z aspektů života v souladu s přirozeností.

3.3.5. Etika a logos

Jak ze stoické etiky vyplývá, život v souladu s přirozeností se rovná život v souladu s *logem*, zákonem, který člověku udává, co dělat, nedělat atd. Tuto kapitolu, stejně jako pojednání o filosofii těchto myslitelů, lze velice příznačně zakončit citátem z jedenácté knihy *Hovorů k sobě*: *„Prožívat život co nejkrásněji – tato schopnost je v naší duši, jestliže člověk ke lhostejným věcem chová lhostejně. A lhostejně se bude chovat tehdy, bude-li zkoumat každou z nich, rozdělenou v její součásti, i jako celek, bude-li mít na paměti, že si žádná z věcí nevynucuje náš soud o sobě, ani se k nám nepřibližuje, nýbrž že věci trvají v nehybném klidu, a že jsme to my, kteří o nich tvoříme soudy a takřka je do sebe vtiskujeme, ačkoli je v naší moci to nečinit, a jestliže se přece mimovolně vloudí, ihned je vyhladit; a že je potřeba takové obezřetnosti jenom nakrátko, neboť brzy bude života konec. Co tu je obtížného, že se tyto věci chovají jinak? Jsou-li ve shodě s přírodou, raduj se z nich a rád je přijímej; pak-li jsou*

¹²⁵ Cicero, *Tusc. disp.*, IV 9, 22 = SVF III 379.

¹²⁶ Cicero, *De fin.*, III 10, 35 = SVF III 381.

¹²⁷ DL, VII 116 = SVF III 431.

v rozporu s přírodou, hledej, co ve shodě s tvou přirozeností, a k tomu zaměř, i když ti to slávu nevynese! Neboť nikomu nelze mít za zlé, jestliže vyhledává své vlastní dobro. ¹²⁸

¹²⁸ Marcus Aurelius Antoninus Augustus, Med., XI, 16.

4. Závěr

Jak je z práce vidět, prakticky každý aspekt stoické filosofie je protknutý myšlenkou celku, které spojuje řád, příroda, přirozenost – *logos*. Ať už jsou to úvahy o logice, filosofii přírody, čili fyzice nebo etice, vše je prostoupeno spojitostí, jedno se neobejde bez druhého.

Stoikové kladou velkou část své práce na praktickou stránku filosofie. Doslova svou filosofii pojímají jako nástroj jednání člověka, toho, jak by měl žít, což je patrné zejména z citovaných úseků děl *Hovory k sobě* Marca Aurelia a *Rukojet' a Rozpravy* Epiktéta. Tento fakt je dán z velké míry tím, že se tato filosofie zrodila, tedy na dvou různých poloostrovech, a také je dán dobou hellénismu, kdy Řekové ztratili svou samostatnost. I to mělo za důsledek velkého obratu ve filosofii – z původního hédonismu se stalo hluboké mravní učení o životu ve shodě s přirozeností, tedy *logem*, a z etiky společenské se stává etika individuální.

To způsobilo, že z tehdejšího častého způsobu života ve smyslu „žít a užít“ se stává hledání dobra ve ctnosti, což je pro stoiky nejvyšší blaženost. Pokládají si otázku, jak žít v právě pro ně změněném světě. Znamená to pro ně být ctnostný. Náplň ctnosti vidí právě ve shodě s celkem, vším prostupujícím *logem*. Člověk, který je ctnostný, se může stát i moudrým, mudrcem, což je prototyp bezchybné a dokonalé morální bytosti, která je, opět, žije v souhlasu s přirozeností.

Co je pro stoiky tedy *logos*? Již jsme si mohli všimnout, že ho chápou v rozličných významech, jak je z jednotlivých kapitol práce patrné. V části logika ho prezentují nejprve jako řeč, poté se dostávají k něčemu, co nazývají kosmickou přírodou. I ve fyzice dostává podobu přírody, ale zde je *logos* spojován především s pneumatem, poté si můžeme všimnout velice silného spjetí s pojetím osudu. Ve stoické filosofii přírody také velice úzce souvisí s výkladem světa, který spojuje *logos* jako celek a celým jím prostupuje. Také duše je tímto zákonem velice protknuta. Asi nejvíce můžeme spojitost *logu* a stoických myšlenek vidět v jejich pojetí etiky, kde je prakticky vše závislé na shodě s přirozeností, což je jen další název pro *logos*.

Pojem *logos* je tedy nepochybně s filosofickým výkladem stoiků spojen, ať už se jedná o logiku, fyziku či etiku. Prostupuje vše, celý kosmos, svět, živočichy a jejich duše, pojímá i to, jak by se měl člověk chovat, díky čemuž je stoická škola jednou z nejvýznamnějších v antice.

5. Summary

The present thesis is titled Conception of Logos in Stoic philosophy. The main aim of this thesis is to explain of the relations between Stoic philosophy and category of Logos. Thesis is divided to four parts. The first part tells about who are Stoics and describes their rise and fall. Next three parts is the most important components of Stoic philosophy, which are logic, physics and etics. Accent is placed mainly on description of books *Stoicorum vetera fragmenta* and text and works of Marcus Aurelius and Epiktétos. To fully describe philosophy of these authors, another secondary sources are used. Thesis contains description of elementary problems such as conception of soul, universe, nature and order, all according to meaning of Logos.

6. Seznam citovaných spisů a zkratek antických autorů

AETIOS - AETIUS

Plac. *Placita (Názory filosofů)*

ALEXANDROS Z AFRODISIADY - ALEXANDER APHRODISIENSIS

De fato

AREIOS DIDYMOS – ARIUS DIDYMUS

Epit. *Epitome (Výtah)*

AURELIUS, MARCUS A. ANTONIUS

Med. *Meditationes (Hovory k sobě)*

CICERO

Acad. Post. *Academica posteriora (Druhá akademika)*

De fato *De fato*

De. fin *De finibus bonorum et malorum (O nejvyšším dobru a zlu)*

De nat. deorum *De natura deorum (O přirozenosti bohů)*

CLEMENS ALEXANDRINUS

Strom. *Stromata*

DIOGENÉS LAERTIOS – DIOGENES LAERTIUS

DL *Vitae philosophorum (Životopisy filosofů = Životy, názory a výroky proslulých filosofů)*

EPIKTÉTOS - EPICTETUS

Ench. *Enchiridion (Rukojeť)*

GALÉNOS - GALENUS

De simpl. medicam. temp. et fac

Peri pléthús

HIPPOLYTOS - HIPPOLYTUS

Phil. *Philosophumena (= Adversus haereses I)*

NEMESIOS - NEMESIUS

De nat. hom. *De natura hominis*

ORIGÉNES - ORIGENES

Contra Cels. *Contra Celsum*

PLÚTARCHOS - PLUTARCHUS

De stoic. rep. *De Stoicarum Repurgia*

SERVIUS*In Verg. Aen.**In Vergilii Aeneida commentarii***SEXTOS EMPEIRIKOS – SEXTUS EMPIRICUS***Adv. math.**Adversus mathematicos (Proti vědcům, kn. VII-XI=Proti dogmatikům)*

7. Seznam použité literatury

Primární literatura:

Antoninus Aurelius Marcus, *Hovory k sobě*, přeložil Rudolf Kuthan, 1. vydání, Praha : Gasset, 2006.

Epiktétos, *Rukojeť a Rozpravy*, přeložil Rudolf Kuthan, 2. vydání, Praha : Svoboda 1972.

Seneca, Lucius Annaeus, *O dobrodiních*, přeložil Václav Bahník, 1. vydání, Praha : Svoboda, 1992, ISBN 80-205-0168-1.

Seneca, Lucius Annaeus, *Útěchy*, přeložil Václav Bahník, 1. vydání, Praha : Odeon, 1977.

Zlomky starých stoikův, přeložil **Okál Miloslav**, 1. vydání, Bratislava : Pravda, 1984.

Sekundární literatura:

Kratochvíl, Zdeněk, *Filosofie mezi mýtem a vědou*. Praha : Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1789-5.

Long, Anthony A., *Hellénistická filosofie*. 1. vydání, Praha : OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-077-7.

Machovec, Dušan, *Dějiny antické filosofie*. 1. vydání, Jinočany : H&H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.

Ricken, Friedo, *Antická filosofie*. Přel. D. Mik. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092.

Rist M. John, *Stoická filosofie*, přeložil Karel Thein, 1. vydání, Praha : OIKOYMENH, 1998, ISBN 80-86005-06-5.

Tretera, Ivo, *Nástin dějin evropského myšlení*, Praha : Paseka 1999. ISBN: 80-7185-243-0.